

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Періодичне видання

Наукові записки

Серія:

ІСТОРІЯ

Випуск 1

ТЕРНОПІЛЬ
2003

УДК 93
ББК 63
Н 34

Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія/За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. –
Тернопіль. – 2003. – Вип. 1. – 281 с.

Друкується за рішенням вченої ради Тернопільського державного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
від 03. 03. 2003 р. (протокол № 7).

Головний редактор

Микола Алексієвець - доктор історичних наук, професор

Редакційна колегія:

<i>Василь Балух</i>	- доктор історичних наук, професор
<i>Валентина Борисенко</i>	- доктор історичних наук, професор
<i>Петро Брицький</i>	- доктор історичних наук, професор
<i>Сергій Васюта</i>	- доктор історичних наук, професор
<i>Павло Коріненко</i>	- доктор історичних наук, професор
<i>Олександр Сич</i>	- доктор історичних наук, професор
<i>Сергій Троян</i>	- доктор історичних наук, професор
<i>Микола Литвин</i>	- доктор історичних наук, професор

Рецензенти:

<i>Василь Ботушанський</i>	- доктор історичних наук, професор
<i>Микола Стрішенець</i>	- доктор історичних наук, професор

Літературний редактор:

Іван Зуляк - кандидат історичних наук, доцент

УДК 94 (477)

Вадим Ореховський

ЛЮБЛІНСЬКА УНІЯ 1569 РОКУ ЯК ПРЕЛЮДІЯ БЕРЕСТЯ 1596 РОКУ

Стаття присвячена одній з найвпливовіших подій в історії Східної Європи – Люблінській унії 1569. Ця подія свідчить про зміни у стосунках між державою та іншими інстанціями.

Друга половина XV–XVI століття у житті Європи були сповнені подій, що наклали відбиток на політичне, економічне, культурне та релігійне обличчя сучасників і прийдешніх поколінь. Сучасний стан вітчизняної історіографії свідчить, що ще й досі досліджувана нами наукова проблема не знайшла спеціального висвітлення. У даній статті автор з'ясовує наслідки Люблінської унії для країн Східної Європи, показує зміни у стосунках між державою та іншими інстанціями.

Своєрідним початком відліку нової епохи стали великі географічні відкриття кінця XV ст. Вони суттєво розширили кругозір західної людини, змінили її свідомість. Подібно до того, як плавання Колумба, Магеллана, Веспуччі ліквідовували "terra incognita" на географічній карті земної кулі, політичне життя Європи з його підводними рифами і "білими плямами" зазнає змін завдяки утворенню великих монархічних держав із централізованим управлінням, що позбавляються цілого ряду обмежень і в першу чергу – зв'язку із церквою. За словами відомого історика Й. Лортца: "... Ренесанс та гуманізм містять і розвивають тенденції до секуляризації раніше принципово церковного світу" [10: 46].

Наслідком такої "секуляризації" став соціальний та ідеологічний рух початку XVI ст., що отримав назву Реформації. Він був скерований, перед усім, проти римсько-католицької церкви і охопив більшість західноєвропейських країн. Зловживання духовенства, церковний формалізм та ханжество вже давно були предметом обговорень та звинувачень у освічених колах Європи. Навіть католицькі ієрархи здійснювали спроби виправити становище в церкві. Але вибух початку XVI століття, рух, у якому брали участь найширші соціальні верстви – від князів до міського плебсу мав на меті не просто виправлення католицизму, він вимагав перегляду його фундаментальних догматів.

Перемога Реформації у ряді західноєвропейських країн та проголошення принципу "Кого влада, того й віра" означало порушення середньовічної рівноваги між церквою та державою, символізувало втручання останньої у такі сфери життя підданих, які раніше були їй не підвладні. І не тільки втручання, але і активне використання для власних потреб. До таких сфер можна віднести й релігійну. Свободою совісті мільйонів маніпулюють для реалізації вищих державних інтересів.

XVI ст. має тому непоодинокі приклади. Найяскравішим з них є відома Люблінська унія 1569 р., унія, що об'єднавши в єдину державу Польське королівство та Велике князівство Литовське, призвела до розколу тогочасного суспільства і глибокої кризи Речі Посполитої у майбутньому.

Витоки цих подій беруть свій початок у часі, що відлягає від Любліна на два століття. Саме тоді, у середині XIV ст. розпочинається доба литовської політичної зверхності над Південною Руссю. У 1340 р. син литовського князя Гедиміна, Любарт закріяв на Волині, а в останній чверті XIV ст. Польща утверджується у Галичині. Подальше життя (в тому числі і релігійне) місцевого населення цих земель склалося по-різному.

Південно-західні руські землі під литовською зверхністю не знали суспільної боротьби на релігійному ґрунті, передусім через толерантність, яку виявили володарі Литви щодо різних конфесій. Вона сформувалася усією історією цієї держави, що виступала своєрідним буфером між православним Сходом і католицьким Заходом. Уже її засновник князь Міндовг, не маючи достатніх сил для боротьби з Тевтонським орденом, котрий вів наступ на Литву під гаслом боротьби з язичництвом, був змушений хреститися за ка-

толицьким обрядом та заснувати єпископію (1251 р.). Та це хрещення, хоча і принесло йому королівську корону, за словами літописця, "льстиве було": у 1260 р. Міндовг розірвав угоду з Орденом і папою та зрікся християнства, керуючись власними політичними розрахунками. З суто прагматичних міркувань виходив згодом і князь Гедимін, котрий намагаючись зав'язати торгівельні контакти з містами Ганзи, у своїх посланнях давав згоду хреститися і будувати церкви, а потім, зі зміною обставин, рішуче відхилив пропозицію папських легатів перейти у католицизм [7: 137].

Уже в XIV ст. виразно проявилися "руські" впливи у Литві: православ'я прийняли сини Гедиміна Любарт, Коріат, Наримунт, Явнут, Ольгерд і майже всі діти останнього. Досить поширеними були і родинні зв'язки литовських князів із православними династіями Північно-Східної Русі [7: 137].

Кінець 70-х – початок 80-х рр. XIV ст. був характерний для Литовського князівства жорстокою міжусобною боротьбою. Новий князь Ягайло, щоб позбутися конкурентів у боротьбі за владу, змушений був шукати союзників як у державі, так і за її межами. Зовнішньополітичні обставини сприятливо склалися для нього: малопольські політики висунули ідею одруження Ягайла з королевою Польщі Ядвігою. Цей союз мав посилити позиції обох держав у боротьбі з спільним ворогом – Орденом.

Ягайло прийняв дану пропозицію. Наслідком цього стало укладення державної унії. 14 серпня 1385 р. у литовському місті Крево Ягайло підтвердив її умови: прийняти римо-католицьку віру з усіма своїми нехрещеними братами, боярами та простим населенням; застосувати всі заходи для повернення земель, що були втрачені Польщею та Литвою; відпустити на волю всіх полонених – поляків; назавжди приєднати до Польського королівства свої Литовські та Руські землі [1: 18].

Після повернення до Литви у 1387 р. Ягайло, оточений численними представниками католицького духовенства, енергійно почав наvertати місцеве язичницьке населення до нової релігії, причому діяв не тільки переконанням, але і насильством. Всі зовнішні ознаки язичництва були знищені: в багатьох містах були споруджені костели, а у Вільно відкрито єпископську кафедру [1: 19]. Були також обмежені права і місцевого православно-го населення. За Городельським привілеєм (був прийнятий у 1413 р. польсько-литовським з'їздом у містечку Городлі) тільки польська шляхта та литовські бояри, що перейшли до католицизму, могли займати посади каштелянів і воєвод та брати участь у роботі державної ради [6: 73–74; 7: 137].

Правда згодом, з ускладненням внутрішньополітичної ситуації у Великому князівстві Литовському, за привілеями 1432 і 1434 рр., ці права були поширені на руських князів та бояр, щоб стабілізувати становище у країні та "уникнути на майбутнє розколу між народами" [7: 137].

Унія 1386 р. поклала початок релігійного протистояння, поставивши поряд із православним сповіданням, сповідання католицьке. Православ'я у Литві домінувало чисельно, але католицизм стало тут пануючим віросповіданням, адже сам князь литовський прийняв його і зобов'язувався поширити. Таким чином, у Литовській державі з'явилася можливість для релігійної ворожнечі та сутичок із-за віри.

Однак Ягайлу так і не вдалося провести до кінця, укладену в Крево угоду і згідно з нею "навік приєднати всі свої землі, литовські та руські, до Корони Польської", бо в особі сина Кейстута (дядька Ягайла, що був задурений за наказом племінника у 1382 р.) – Вітовта владно заявила про себе тенденція до збереження політичної самостійності Великого князівства Литовського. Ягайло був змушений зробити його своїм намісником у Литві (1392 р.), а через 6 років литовсько-руські князі та бояри проголосили Вітовта королем [7: 137; 12: 316–317].

Отже, на території Литви церковну унію так і не було проведено у життя.

Дещо інша ситуація склалася на руських землях Корони, де позиції католицизму були значно міцнішими, ніж у Литовській державі. І хоча і тут православні користувалися свободою віросповідання, їхня конфесія розглядалася як нижча за католицьку, ознакою чого було оподаткування православного духовенства, обмеження окремих культових відправ, церковного будівництва та ін.

Однак Реформація, що охоплює Західну Європу на початку XVI ст., а згодом проникає до Польщі та Литви змушує польських урядовців стати більш поступливими у відношенні до дисидентів (місцевого населення – некатоликів).

Правда, спочатку, уряд та духовенство спробували зупинити поширення реформаційного руху у країні, але вони залишилися марними.

Ще у 1520 році католицьке духовенство на Пятрковському синоді під головуванням примаса Яна Ласького, суворо заборонило католикам читання книжок, що містили в собі ідеї лютеранства. Ця заборона декілька разів підтверджувалася пізнішими соборами. У тому ж 1520 році польський король Сигізмунд I видав розпорядження (едикт), яким, під загрозою конфіскації майна та вигнання, заборонялося ввозити до Польщі та продавати праці Мартина Лютера. У 1522 році Сигізмунд I видав другий декрет проти лютеран, а 7 березня 1523 року (бачучи безсилість перших двох) король видає третій, найбільш суворий. В якому забороняється завозити, читати та розповсюджувати твори Лютера а також сповідувати догмати протестантизму під страхом смертної кари та конфіскації майна [1: 83–84].

Однак це ніскільки не заважало тому, що кількість прибічників, релігійних нововведень швидко зростає. Через деякий час неможливо було знайти території, де б реформація не мала своїх прибічників. Вищі верстви населення тут йшли попереду. Багато відомих родин прийняли протестантизм переважно у формі кальвінізму. Навіть новий польський король Сигізмунд II Август захоплювався протестантизмом. Він переписувався з Лютером, Меланктоном та Кальвіном. Лютер відкрито присвятив королеві свій відомий переклад на німецьку всієї Біблії. Однак не слід перебільшувати реформаторські настрої польського монарха. За обов'язками своєї корони він залишався католиком. 13 грудня 1550 року він дає привілей католицькому духовенству, в якому зобов'язується охороняти та захищати його права та привілеї, переслідувати єретиків, не допускати останніх у сенат і взагалі до церковних посад [1: 84–85; 8: 719].

Але інші аристократи масово переходили на бік Реформації. Так, наприклад, Віленський воєвода та Литовський канцлер, князь Микола Радзивіл Чорний, двоюрідний брат дружини короля прийняв у 1533 році кальвінізм разом з усією сім'єю. Своїх кріпаків він також насильно заганяв до кальвінізму. У Вільно, на Бернардинській площі, він збудував кальвіністський храм. Литовський канцлер відкрив середній навчальний заклад – протестантський колегіум із наміром перетворити його в університет. У Несвіжі та Брест-Литовську були збудовані великі типографії, де і була надрукована перша польська Біблія, відкрито присвячена самому Сигізмунду Августу [8: 719–720].

Після смерті Миколи Радзивіла Чорного його справу продовжував двоюрідний брат Микола Радзивіл Рудий, рідний брат дружини короля. Про силу впливу реформаційного руху на аристократію можна судити з того, що до протестантизму перейшов Київський латинський єпископ Микола Пац. З 700 латинських парохій, що нараховувалися у Литві в 1566 році вціліла ледь 1000 католиків. У Жмудській єпархії нараховувалося лише 6 латинських ксьондзів [8: 720].

Поширюється протестантизм і серед православного населення, особливо серед магнатських родин. Лише в одному Новогрудському воєводстві під кінець XVI ст. із 600 шляхетських родин у православ'ї залишилося лише 16, а решта перейшли до кальвінізму [11: 65]. Така схильність до переходу у протестантизм пояснюється, певним чином інстинктом опору окатоличенню: "Опротестантимся, щоб не облатинитися і не ополячитися" [8: 720–721].

Епохою толерантності та віротерпимості, що була пов'язана із тимчасовим відступом католицизму і наступом Реформації у Польщі та Литві скористалася православна шляхта для відвоювання собі ряду прав, які зрівняли б їх із католиками.

У 1563 р. на Віленському сеймі православні депутати звернулися до короля з вимогою відмінити горезвісну постанову Городельського сейму (1413 р.), що забороняла православним займати вищі державні та земські посади [1: 89].

Вимогам цим сприяли і складні зовнішньополітичні обставини, в яких опинилися Польща та Литва. Набіги татар, успіхи Москви у війні, що розпочалася у 1561 р. лякали короля, і він з початком 60-х років стає більш поступливим до вимог шляхти, для якої

війна з Москвою принесла збільшення військових поборів та часті походи. У постанові сейму зазначалося, що віднині усіма привілеями, "... повинні користуватися не тільки пани і шляхта римської віри, що мають польські герби, але рівно і руського народу, лише б вони були віри християнської. А також віднині на всілякі посади аж до сенаторської мають обиратися не одні послідовники римського костюлу, але і всі взагалі дворяни християнської віри, литовці і руські, кожний згідно своїх заслуг і здібностей". Під цим документом поставили свої підписи і протестанти, починаючи з обох Радзивілів [8: 723–724].

Через декілька років, у 1568 р. на Гродненському сеймі Сигізмунд Август підтвердив і оголосив, що цей акт віротерпимості не потребує нових підтверджень і зберігає свою силу назавжди [8: 724].

Але ці успіхи були швидкоплинними. Католицька церква досить швидко оговтується від ударів, завданих Реформацією і в свою чергу переходить у наступ. На Тридентському соборі (1545–1563 рр.) було засуджено протестантське вчення про виправдання вірою та Писання як єдине джерело істини. Були підтверджені основні догмати католицизму, в т. ч. і догмат про папське верховенство. Один з активних діячів собору, кардинал Станіслав Гозій (у 1561–1563 рр. як папський легат приймав участь у засіданнях собору, а у 1566 р. був призначений легатом до Польщі) [9: 1350] заявив: "Захист католицизму повинен бути розділений на два фронти: протестантський, з одного боку, та православний – з іншого. Швидке підпорядкування протестантизму Русі (західної) може... привести до об'єднання двох супротивників у дуже грізну для церкви силу" [5: 383].

Боротьба із схизмою потребувала не тільки активізації діяльності католицької церкви. Вона потребувала ще більш тісного союзу Польщі та Литви. Не дивлячись, що від часу Кревської унії 1385 р. було укладено чимало державних угод, але обидві сторони, маючи вдосталь "шкір і печаток, усе таки не мали унії", – на середину XVI ст. вона була лише персональною. Тим більше, що після смерті Сигізмунда-Августа, останнього короля литовсько-польської династії Ягелонів (він був бездітним), Литва могла відділитися від Польщі і знову утворити незалежну державу.

В такій ситуації необхідно було діяти якомога швидше. Тим більше, що литовці були готові до укладення нової унії. Змінити ставлення до об'єднавчих проєктів їх змусила так звана Лівонська війна з Москвою (1558–1583), яка виснажила матеріальні ресурси країни та помітно позначилася на позиціях шляхти, котра стала вбачати вихід із скрутного становища в унії з Польщею. До того ж їй імпонували широкі права, якими користувалася шляхта Корони.

Неприхильно ставилася до унії верхівка Литви, що боялася втратити свою політичну могутність. Її настрої виразно засвідчили слова князя Миколи Радзивіла до короля: "Тепер Литві загрожує двояка біда: з одного боку меч ворожий (війна з Москвою), з іншого (від Польщі) – "аркан вічної неволі" [8: 728].

Тим не менш, після довготривалої підготовки на 10 січня 1569 р. був призначений сейм у місті Любліні для формального укладення унії двох держав. Він тягнувся до липня і супроводжувався боротьбою і тиском на литовську делегацію. Нарешті, її опір було зламано. За унією Литва втрачала свою самостійність, приєднуючись до католицької Польщі. Ця нова держава – Річ Посполита – мала одного короля, що обирався і коронувався у Польщі, один "вальний" сейм та сенат, одну загальну монету. Поляки стали тепер вільно проникати у литовські та руські землі, володіти маєтками, обіймати державні посади та головувати на сеймах [6: 92]. Мало того, за цією унією від Великого князівства Литовського були відторгнуті, або, як казали поляки, повернені Короні, Волинь, Поділля, Київська земля та Підляшшя, які ніби то *de jure* завжди належали Польщі і тому несправедливо захоплені Литвою [1: 95].

Вимоги, висунуті литовцями на Люблінському сеймі, були мінімальними: збереження станових привілеїв; свободи віросповідання і руської мови в офіційному діловодстві. Але захищати їх після укладення унії стало набагато важче [7: 141].

Вже у 1576 р. шляхта Брацлавського воєводства писала до нового польського короля Стефана Баторія (1573–1586), що недавно вони отримали з королівської канцелярії папери, складені польською мовою і просили віднині направляти до них документи руською [8: 728].

Поклавши початок остаточному злиттю Польщі з Литвою, Сигізмунд II почав замислюватися і над церковною унією. Вже в останній день Люблінського сейму, король заявив: "Тепер, коли на з'їзді утверджена політична унія, я хочу подумати про відновлення єдності по вірі, єдності релігійної, тобто панування єдиної римської церкви" [8: 728]. Правда, він попередив, що цієї єдності у вірі він хоче досягнути без насилля над совістю. Але останнім словам короля судилося залишитися тільки словами.

Ще за декілька років до вищезгаданих подій, у 1564 р., папський нунцій у Польщі звернувся до короля із пропозицією – запросити до країни єзуїтів. Цей орден був заснований та затверджений папою у 1540 році. Його основною метою стало поширення католицизму та боротьба із Реформацією. У 1564 році єзуїти з'являються у Польщі. Запрошені туди вони були вищезгаданим єпископом, кардиналом Станіславом Гозієм [2: 259–260].

Через п'ять років після появи єзуїтів у Польщі, Віленський біскуп Валеріян Протасевич вже зустрічав представників Ордену Ісуса, які були запрошені ним до Литви. Біскуп віддав єзуїтам три будинки у Вільно, а також декілька сіл з їх доходами [8: 728–729].

Особливу силу єзуїти набирають за нових польських королів Стефанія Баторії (1573–1586) та Сигізмунда III (1586–1632). Відомий американський історик Дж. Біллінгтон писав, що "... Сигізмунд фактично перетворив своє королівство у пізніший оплот іспанських фанатиків-хрестоносців – ордену єзуїтів Ігнатія Лойоли" [3: 137]. За 30 років, що пройшли з часу Люблінської унії 1569 р., орден Ісуса значно розширив територію своєї діяльності. У 1571 році засновується єзуїтський колегіум у Ярославлі, у 1579 – у Полоцьку та Любліні. Завдяки опіці уряду єзуїти будують свої костели і відкривають школи у Вільно, Орші, Несвіжі, Вітебську, Ковно, Гродно, Смоленську, Слонімі, Двінську, Мінську, Слуцьку, Пінську та ін. Було засновано 8 єзуїтських монастирів [6: 94].

Найпершим завданням єзуїтів було повернення до католицизму вищих верств населення, що раніше перейшли до протестантизму. Першочергове значення у цьому повинна була відігравати школа. Вже у 1570 році у Вільно був відкритий єзуїтський колегіум. Спочатку він не мав особливо великої кількості учнів. Але єзуїти вдалися до нових прийомів навчання. Школа була безкоштовною. Крім того, у стінах подібних колегіумів організовувалися прилюдні диспути про віру. Протестанти теж спочатку приймали в них участь, але досить швидко єзуїти дали відчутти їм свою перевагу. Відмова протестантів від продовження подібних диспутів негативно відобразилася на кількості їх прибічників [8: 729].

Крім слів єзуїти прославилися добрими справами. Так, у 1575 році під час епідемії чуми, отці єзуїти самовіддано надавали населенню не тільки духовну але й медичну допомогу [8: 730].

На противагу православним братствам, що діяли на території Речі Посполитої, єзуїти створюють свої латинські братства. У 1573 році було засновано братство Тіла Христового, що вражало і захоплювало населення своїми пишними процесіями. Так, у 1586 році під час однієї з таких процесій збудження народу досягло такого ступеня, що багато батьків віддали своїх дітей в єзуїтські школи, а 300 чоловік дорослого населення, переважно протестантів перейшли до католицизму [8: 730].

У 1586 році було утворено нове братство при костелі св. Яна, Sodalitas Mariana, братство св. Діви Марії, що поширило свою діяльність на всю Польщу. Під час епідемії 1588–1589 рр. утворилося братство Милосердя Господня. При цьому з православ'я до латинства перейшло 65 чоловік [8: 730].

Завдяки своїй активності єзуїти швидко здобули перемогу над протестантами. Переходить до католицизму литовський маршалок Ян Хоткевич. Після смерті у 1565 р. кн. Миколи Радзивіла Чорного, опори протестантизму, його чотири сини незабаром потрапляють у тенета єзуїтів і стають римо-католиками [8: 730–731].

Діти православної шляхти теж були під пильною увагою Товариства Ісуса. Шляхом виховання у римо-католицьких школах вони також через деякий час златинювалися. Найкрасномовнішим прикладом тут може слугувати доля родини князя Костянтина Острозького. Цей найбільш впливовий православний магнат, у володіннях якого була майже тисяча православних церков, робить спробу протистояти наступу католицизму. Його Ос-

трозька школа (деякі називали її Академією), що була заснована у 1580 р. та відкрита при ній типографія, стала джерелом розповсюдження духовної освіти, а Острозька Біблія 1580–1581 рр. стала першою друкованою Біблією православного сходу. Щоправда за нестачею вчителів православного віросповідання прийшлося залучати протестантів. Так, зокрема, одним з вчителів-греків тут був Кирило Лукаріс, в майбутньому патріарх Константинопольський та Олександрійський, що пройшов ґрунтовне навчання у Англії [8: 744].

Особа князя була надзвичайно привабливою для єзуїтів. Вони намагалися за будь-яку ціну перетягнути його у латинство. У 1577 році була опублікована праця видатного єзуїтського проповідника і полеміста Петра Скарги "Про єдність Церкви Божої", де викладалися основні, на думку автора, причини занепаду православної церкви та шлях виходу останньої із цього сумного становища. Звичайно, що він полягав у єднанні із католицизмом під головуванням римського папи. Правда, князь виявився "невдячним". Йому не лестила книжкова посвята. Скільки зміг він зібрав примірників її і спалив, на що, не називаючи імені князя, скаржився у передмові до другого видання Петро Скарга. Острозький навіть відгукнувся на книгу Скарги підготовленим у Острозькій школі відписом [8: 734; 13: 9]. Зазнавши поразки з наверненням старого князя до латинства, отці-єзуїти зосередили увагу на його дітях. Старший син Костянтина Острозького, Януш, перебуваючи на службі у Німеччині при імператорі Максиміліані II, був, навернений єзуїтами у латинство (1587 р.). Ще раніше, у 1583 р., до католицизму перейшов ще один син князя – Костянтин. Ця подія настільки обурила старого Острозького, що він подумував позбавити синів права спадку, відмовився зустрічатися і листуватися з ними [8: 734; 13: 19; 4: 240].

Неабиякої шкоди становищу православних завдавало існування так званого патронату. Це був інститут церковного права в силу якого певній особі або установі надавалася сукупність прав та обов'язків відносно церковної посади і особливо до її зайняття. Патронат надавав право королям затверджувати осіб, обраних ієрархією або народом. Правда, заради матеріальної вигоди часто церковні посади роздавалися світським особам. Стефан Баторій так широко розумів право патронату, що сам обирав і призначав вищих духовних осіб. На духовні посади він дивився як на винагороду за військові або адміністративні заслуги, а таму нерідко призначав на них мирян, і при тому людей часто недостойних духовного сану. Був випадок, коли він призначив на православну кафедру католика. Мало того, траплялось, що одна і та ж архієрейська кафедра давалася двом трьома особам, між якими розпочиналися сварки та сутички, а іноді навіть збройна боротьба [6: 97–99].

Правом патронату володіли не тільки королі, але й інші світські особи. В силу цього права вони відали заснованими ними, або їх предками церквами і монастирями, відали прибутками і судом в маєтках цих церков і монастирів а також могли передавати свої права іншим особам. Все це вносило великий безлад і хаос у церковні справи [6: 99].

Становище погіршувалося і позицією офіційної влади, що поступово переходила від позиції "споглядання крізь пальці" до відчайдушного наступу на права та привілеї дисидентів. Акти, що гарантували свободу совісті, не слугували запорукою дійсної віротерпимості у Річі Посполитій. Адже рішення сеймів і королівські декрети наштовхувалися на опір магнатів, шляхти, а також католицького духовенства. У своїх маєтках вони були повновласними господарями не тільки над тілами, але і душами своїх підданих. І тут, ані король, ані уряд не мали права втручатися. Це було б порушенням свята святих – "золотої вольності", якою так пишалися шляхетні стани Польщі та Литви.

Католицька церква, спираючись на підтримку єзуїтів, досить швидко припинила релігійні хитання вищих верств населення. Масовий перехід з римо-католицизму і православ'я до протестантизму досить швидко набуває зворотного характеру. У кінці XVI ст. за висловленням відомого богослова та історика Г. Флоровського: "...Польща знову була цілком католицькою країною" [14: 30]. Зміна однієї конфесії іншою (іноді декілька разів) безумовно сприяла формуванню у православної світської еліти певного індеферентизму до питань віри. Вірніше, останню сприймають як зайвий козир до покращення свого матеріального становища або здобуття певних політичних привілеїв. На такому ґрунті ідеї церковної унії не могли не знайти значної кількості прихильників.

Аналогічна ситуація склалася і серед православної ієрархії. Вищезгадане право патронату, яким дуже часто зловживали і польські королі і шляхта, вносило повний безлад, перетворюючи церковні посади у прибуткові місця, а єпископів і митрополита у маріонеток. Вихід із ситуації, що склалася, вбачався все в тому ж – в церковній унії, що логічно завершила б унію державну. Адже тільки вона могла вивести православ'я з того становища, в якому воно знаходилося, зрівняти його з католицизмом. Крім морального, велике значення відігравав і матеріальний чинник. Високе становище і неабиякий вплив католицької ієрархії на внутрішню та зовнішню політику держави були тією мрією, що підштовхувала до відповідних кроків православних митрополита і єпископів.

Таким чином, унія стала хронічною потребою, що витікала із внутрішніх і зовнішніх обставин, що склалися в останній чверті XVI ст. Брест 1596 року став одночасно фіналом однієї і початком іншої епохи. Відходили у минуле часи порівняно мирного протистояння між владою і дисидентами. Розпочиналася нова доба, доба відкритого нехтування інтересами некатоликів, доба насильства над совістю, доба, що була першою тріщиною у такій, здавалося, міцній і непорушній будові, що носила горду назву *Rex Publica*.

Список використаних джерел

1. Беднов В. А. Православная церковь в Польше и Литве (по Volumina Legum). – Мн.: Лучи Софии, 2002. – 432 с.
2. Бемер Г. История ордена иезуитов. – Смоленск: Русич, 2002. – 464 с.
3. Биллингтон Дж. Х. Икона и топор. Опыт истолкования русской культуры. – М.: Рудомино, 2001. – 880 с.
4. Великий А. ЧСВВ. З літопису християнської України. – Т. 3. – Львів: Місіонер, 1998. – 280 с.
5. Воейков Н. Н. Церковь, Русь и Рим. – Мн.: Лучи Софии, 2000. – 656 с.
6. Зноско К. Исторический очерк церковной унии. – М.: Мартис, 1993. – 443 с.
7. Історія України: Нове бачення: У 2 т. – К.: Україна, 1995. – Т. 1. – 352 с.
8. Карташев А. В. История Русской церкви: В 2 т. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – Т. 1. – 846 с.
9. Католическая энциклопедия. – Т. 1. – М.: Изд-во Францисканцев, 2002. – 1906 стб.
10. Лортц Й. История церкви: В 2 т. – М.: Христианская Россия, 1999–2000. – Т. 2. – 580 с.
11. Панас К. Історія Української церкви. – Львів: НВП "Трансінтех", 1992. – 160 с.
12. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – К.: Либідь, 1993. – Т. 1. – 640 с.
13. Сеник С. Передумови Берестейської унії / Основні Документи Берестейської Унії. – Львів: Свічадо, 1996. – С. 5–47.
14. Флоровский Г. Пути русского богословия. – Вильнюс, 1991. – 602 с.

Vadym Orehovskij

LUBLIN UNION OF THE 1569 AS A PRELUDE OF BERESTYA 1596

The article is devoted to one of the prominent events of the Eastern Europe history – Lublin Union 1569. This event proved the changes in the relationships of the state and other social institutions.